

UNIVERSITATEA “ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI
ȘCOALA DOCTORALĂ A FACULTĂȚII DE ISTORIE

Bijuterii de epocă elenistică din vestul Mării Negre

(rezumat)

Doctorand: Roxana Coadă

Conducător științific: Prof. univ. dr. Lucrețiu-Ion BÎRLIBA

IAȘI

2016

Cuvânt înainte

Datorez o deosebită grațitudine domnului Prof. Univ. Dr. Lucrețiu-Ion BÎRLIBA, coordonatorul științific al lucrării, pentru profesionalismul de care a dat dovadă pe tot parcursul celor patru ani în care m-a călăuzit pe drumul obținerii competențelor științifice necesare realizării unei teze de doctorat, dar și pentru înțelegerea și sprijinul oferit în această perioadă.

Mulțumesc în special membrilor comisiei de îndrumare, Prof. univ. dr. Nicolae-Octavian Bounegru, dr. Constantin Ionomu și Conf. Univ. dr. Ioan Carol Opriș pentru răbdarea de a citi, corecta, evaluat și pentru ajutorul acordat pe parcursul întregii perioade de cercetare și elaborare a tezei de doctorat. Sunt recunoscătoare domnului cercetător Dumitru Dănuț Aparaschivei, din cadrul Institutului de Arheologie din Iași, nu numai pentru răbdarea de a citi și evalua lucrarea, pentru materialele bibliografice oferite, dar și pentru sfaturile generoase în ceea ce privește atât subiectul de interes al tezei cât și activitatea științifică de teren.

Datorez o deosebită recunoștință doamnei Dr. Mihaela Iacob, cercetător în cadrul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale "Gavrilă Simion" Tulcea, responsabil științific al șantierului arheologic (L)Ibida, pentru materialul bibliografic oferit, dar, mai ales pentru sprijinul acordat în demersurile necesare întreprinse pentru accesul la materialul arheologic aflat în inventarul Muzeului Național de Istorie și Arheologie Constanța, Muzeului de Istorie și Arheologie Callatis și Muzeului de Istorie și Arheologie din Tulcea.

Doresc să mulțumesc personalului din cadrul Muzeului Național de Istorie și Arheologie Constanța, condus de Dr. Gabriel Custurea și cel al Muzeului de Istorie și Arheologie Callatis, îndrumat de Dr. Sorin Marcel

Colesniuc, pentru promptitudinea, ajutorul, sfaturile și căldura cu care m-au primit în aceste instituții. Datorz, în mod special, recunoștință atât conducerilor instituțiilor cât și personalului din cadrul Secției Cercetare-Dezvoltare și proiecte: Dr. Irina Nastasi; Secția Expoziții, valorificarea și conservarea patrimoniului: Mihai Dan și Luiza Valentina Ionescu, Mirela Borcea (Constanța); și conservator Paula Demit (Mangalia).

Aduc mulțumiri șefilor mei, Karin Lenk Aguerrebere și Jan Weinig, pentru sprijinul și înțelegerea oferite pe parcursul ultimului an.

Sunt profund îndatorată prietenilor și colegilor pentru răbdarea și buna înțelegere de care au dat dovadă în această ultimă perioadă în care mi-au fost alături necondiționat. Doresc să mulțumesc în mod special unora dintre aceștia: Violeta și Tudor pentru toate răbdarea, sfaturile și încurajările acordate în orice etapă a lungului proces de realizare a tezei; Andra, Alex, Adrian și Pavleta pentru toată înțelegerea și încurajările oferite atât în cadrul profesional cât și în afara acestuia.

Le datorz recunoștință membrilor colectivului de cercetare al Șantierului arheologic (L)Ibida atât pentru materialul bibliografic dat, dar și pentru sfaturile acordate pe tot parcursul activităților științifice desfășurate în cadrul cercetărilor arheologice.

Sunt profund recunoscătoare familiei și cu această ocazie doresc să mulțumesc părinților Virgil și Elisaveta Coadă, surorii Oana Coadă și viitorului cumnat Ionuț Radian Surugiu, pentru înțelegerea, sprijinul moral și financiar acordat în perioada studiilor superioare, dar și pentru ajutorul tehnic. Vreau să le mulțumesc, în mod special, pentru faptul că mi-au reamintit cât de importantă este voința pentru a duce la îndeplinire tot ce ți-ai propus.

Gratitudine eternă datorez regretatului Prof. Univ. Dr. Vasile Lica, care m-a sfătuit și mi-a oferit ocazia să aleg o specializare atât de frumoasă și practică.

Sunt profund recunoscătoare regretatei Dr. Zaharia Covacef, care mi-a oferit toată încrederea în demersul studiului materialului arheologic din aria de interes, pentru materialul bibliografic și nu în ultimul rând pentru afecțiunea acordată din prima clipă în care ne-am cunoscut.

Cuprins

Abrevieri	5
Introducere.....	6
Motivația alegerii temei	6
Metode de lucru	7
Istoriografia problemei.....	8
Istoricul cercetărilor	16
Histria	16
Tomis	18
Callatis	19
CAPITOLUL I: Considerații asupra tehnicii de realizare a bijuteriilor elenistice	21
I.1 Metalurgia	24
I.2 Tehnici decorative	32
I.2.1 Tehnica <i>repoussé</i>	33
I.2.2 Tehnica gravurii	35
I.2.3 Tehnica filigranului	37
I.2.4 Tehnica granulației	38
I.2.5 Tehnica emailării	41
I.2.6 Policromia.....	41
I.2.6.1 Intaglio.....	43
I.2.6.2 Geme	44
I.2.6.3 Sticla	47
CAPITOLUL II: Tipologia bijuteriilor din vestul Mării Negre.....	52
II.1 Coronițe	55
II.2 Cercei.....	56
II.3 Coliere/Lanțuri.....	64
II.4 Medalioane.....	66
II.5 Pandantive	69
II.6 Brățări	74
II.7 Inele	75

II.8 Mărgele.....	79
II.9 Frunze	96
CAPITOLUL III: Considerații asupra modului de fabricație și a provenienței bijuteriilor din vestul Mării Negre în epoca elenistică	98
CAPITOLUL IV: Considerații statistice și comparative	109
CAPITOLUL V: Catalogul bijuteriilor de perioadă elenistică	127
Concluzii.....	172
Bibliografie.....	176
Dicționare și Enciclopedii:.....	176
Izvoare antice:	176
POMPONIUS MELA - <i>De situ orbis</i> , tradus în engleză de F.E. Romer, Michigan, 1998.	176
Lucrări de specialitate:	176
Planșe.....	187

Abrevieri

- AJA - Americal Journal of Archaeology, Boston.
- BAR - British Archaeological Reports, Oxford.
- BCMA - Bulletin of the Cleveland Museum of Art, Cleveland.
- CEIR - Journal of the Center for Empirical Researches on Religion, Novi Sad.
- DACIA - Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București, 1 - 12 (1924 - 1947).
- DEX – Dicționarul Explicativ al Limbii Române, București.
- IJAM - International Journal of Arts Management, Montréal.
- MAA - *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*.
- Materiale - Materiale și cercetări arheologice, București.
- Metmuseum - The Metropolitan Museum of Art, New City.
- MINAC – Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța
- MMAB - Metropolitan Museum of Art Bulletin, New York.
- MNIR - Muzeul Național de Istorie a României, București.
- RRHA - *Revue Roumaine d'Histoire*, seria Beux-Arts, București.
- SCIV - *Studii și cercetări de istorie veche*, București.
- SCIVA - *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, București.

Introducere

Istoria bijuteriilor se naște odată cu apariția ființei umane. Omul, încă de la începuturile sale, a folosit diferite materiale pe care le-a transformat pentru a le folosi ca obiecte de podoabă, cu intenția de a se deosebi de semenii săi. Inițial, s-a folosit de oase și dinți de la animale, pentru ca, mai târziu, să descopere natura lețea diferitelor materiale cărora le-a valorificat frumusețea și raritatea. Încă de atunci s-a recurs la o varietate de materiale, inclusiv la cele ce nu pot fi considerate prețioase.

Bijuteriile s-au transformat odată cu trecerea timpului; design-ul pieselor a trecut prin nenumărate tendințe în care li s-au redefinit formele, culorile, materialele, texturile etc. Ceea ce nu s-a schimbat odată cu moda a fost funcția ornamentală, uneori simbolică, ce a conferit substanță bijuteriei; i-a permis, astfel, să sugereze concepte diferite la nivel cultural și să comunice mesaje asupra statutului social al purtătorului, situații care le-au conferit valoare indiferent de prețul sau complexitatea lucrărilor.

Motivația alegerii temei

Studiul acestei teme reprezintă o prelungire a subiectului analizat în cadrul tezei de disertație: *Statutul și veșmintele femeii din Atena perioadei clasice*.

Lipsa unei analize concludente și complete în istoriografia românească relativ la categoriile de bijuterii, indiferent de materia primă folosită, ne obligă să începem demersul nostru cu un capitol dedicat problemelor tehnice. În acest prim capitol ne propunem, pe lângă descrierea proceselor de fabricație prin care trece o bijuterie, să lămurim utilizarea corectă sau incorectă unor anumiți termeni de specialitate. În același timp, absența

unui volum în care se regăsesc categoriile de bijuterii atât din necropolele, cât și din așezările grecești de pe teritoriul dobrogean, coroborate cu cele din restul teritoriilor elenistice, reprezintă un alt motiv pentru care ne propunem studierea acestei teme.

Ne dorim ca lucrarea de față să includă, pe baza bijuteriilor elenistice descoperite în coloniile grecești întemeiate pe teritoriul dintre Pontul Euxin și Istros, o tipologie a pieselor purtate sau depuse de locuitorii acelei perioade cu elemente de natură socială sau culturală.

Metode de lucru

Realizarea acestei teze se lovește de o serie de probleme legate de lipsa unor contexte stratigrafice și cronologice precise pentru complexele arheologice în care au fost descoperite unele piese studiate. Datarea artefactelor din complexele arheologice a căror stratigrafie și cronologie sunt bine cunoscute, nu este tot timpul exactă deoarece cronologia acestora se stabilește în funcție de tehnicile, motivele decorative sau materia primă folosită și nu există și alte elemente de datare suplimentare. Este o situație ingrată pentru că pe baza bijuteriilor pot exista erori de datare din cauza pieselor fabricate după vechile standarde și care, bineînțeles, nu dispar brusc de pe piață. O parte dintre acestea puteau fi cu ușurință păstrate în familie, ca parte a moștenirii de familie.

Fiecare categorie de bijuterii va fi analizată ținând cont de tehnica de realizare a acesteia, atelierul de proveniență și răspândirea sa în teritoriile studiate. Pe baza acestor informații vom alcătui o serie de statistici pentru a putea observa preferințele comunităților umane din vestul Mării Negre în perioada elenistică.

Intenționăm să descriem pe larg fiecare piesă și să găsim analogii cu alte piese asemănătoare din lumea elenistică pentru a putea afla, eventual, zona de proveniență. Astfel, putem crea hărți ale traseelor comerciale ce pot demonstra prestigiul anumitor ateliere sau așezări specializate ce fabricau astfel de bijuterii.

Lucrarea se dorește a analiza piese descoperite în cele patru colonii grecești pe teritoriul actual al Dobrogei, Argamum, Callatis, Histria și Tomis, în limita asigurării accesului la acestea. Astfel, se poate observa că cea mai mare parte a bijuteriilor se află în colecțiile instituțiilor din Constanța și Mangalia, cu piese descoperite la Tomis și Callatis, din păcate cu o singură mărgică la Histria și fără nici o piesă elenistică la Argamum. Cercetarea mai intensă în anumite zone ale orașelor antice Callatis și Tomis, cu precădere a necropolelor elenistice, ne oferă acest raport al pieselor.

Istoriografia problemei

Literatura de specialitate românească dedicată acestui tip de obiecte este una săracă. S-a preferat publicarea pieselor de podoabă odată cu celelalte descoperiri realizate în urma unor săpături sistematice, de salvare sau identificate întâmplător. De cele mai multe ori bijuteriile sunt amintite în contextul publicării necropolelor și a nivelurilor de locuire *intra-muros* sau *extra-muros* ale așezărilor, ca parte a inventarului general. Printre publicațiile literaturii de specialitate românească nu se regăsesc studii de orfevrărie, toreutică sau cu privire la tehnicile de producție a bijuteriilor.

În istoriografia românească subiectul bijuteriilor a fost adus în discuție în articole ce prezentau săpăturile (sistematice sau de salvare) din zona orașelor antice Histria, Tomis și Callatis sau teritoriul acestora. Printre materialele cuprinse în studiile respective se regăsesc și piese elenistice.

Monografia Histriei este lucrarea care adună rezultatele rapoartelor de săpătură și mai apoi studii pe anumite categorii de materiale precum descoperirile monetare, ceramică, etc. Pentru studiul bijuteriilor elenistice reprezentativ este volumul al doilea¹.

Studiul necropolelor constituie un punct important din cercetarea unei așezări, rezultatele putând completa tabloul politic, social și religios, dar oferă și informații asupra schimbărilor intervenite în perioada de locuire. Reprezentative sunt lucrarea privind necropolele elenistice de la Tomis, publicată de M. Bucovală², dar și numeroasele articole cu privire la descoperirile de pe teritoriul Histriei³ și Callatis-ului în revistele românești de specialitate. Din vasta activitate arheologică și din publicațiile cercetătorului Constantin Preda relativ la spațiul vest-pontic reținem o serie de articole pentru orașul antic Callatis, precum *Archaeological discoveries in the Greek cemetery of Callatis-Mangalia*, *Cîteva morminte din epoca elenistică descoperite la Callatis*, *Săpături de salvare de la Mangalia din 1972 – necropola callatiană din zona stadionului*.

Printre cele mai importante lucrări apărute în istoriografia străină având ca subiect studiul bijuteriilor rămân cele două cataloage ale inelelor și bijuteriilor din custodia Departamentului de Antichități al British Museum, realizate de F.H. Marshall⁴. Pe lângă catalogul propriu-zis al pieselor, cele două lucrări conțin în introducere o scurtă istorie a colecției, descrierea

¹ CONDURACHI 1966.

² BUCOVALĂ 1967.

³ CONDURACHI 1957, p. 9-103; CONDURACHI 1960, p. 227-273; ALEXANDRESCU 1962, p. 325-337.

⁴ MARSHALL 1907; MARSHALL 1911.

tehnicilor de realizare a bijuteriilor și analiza cronologică a tipurilor de piese. O altă lucrare importantă ce se ocupă de studiul acestor tipuri de piese din perioada greacă cât și romană este cea publicată de R. A. Higgins⁵. Autorul realizează o lucrare amplă doar despre bijuteriile de epocă greacă și romană, propunând un studiu aprofundat al materialelor și tehnicilor utilizate de artizanii antici. Una dintre lucrările recente ce are ca obiect de studiu tehnica de confecționare, utilitatea, și cronologia bijuteriilor de epocă elenistică este *Hellenistic gold Eros jewellery: technique, style and chronology*⁶. Pentru realizarea categoriilor tipologice și a catalogului lucrării ne-au fost de mare ajutor în cataloagele online ale marilor muzee, precum British Museum⁷, Metropolitan Museum of Art⁸ și J. Paul Getty Museum⁹.

CAPITOLUL I: Considerații asupra tehnicii de realizare a bijuteriilor elenistice

Abordarea tradițională a studiului bijuteriilor se concentra, de cele mai multe ori, pe catalogarea pieselor și mai puțin pe studierea cronologiei, tipologiei, iconografiei și a stilurilor pieselor. Astfel, cercetările erau divizate pe arii specifice ca: natura și sursa materialului din care erau produse piesele se studiau de către cercetătorii din domeniul tehnic, în timp ce forma și stilul artefactului erau cercetate de specialiștii în Arheologia Clasică sau în Istoria

⁵ HIGGINS 1961.

⁶ JACKSON 2006.

⁷ http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/search.aspx

⁸ <http://www.metmuseum.org/art/collection>

⁹ <http://www.getty.edu/art/collection/>

Artei¹⁰. În încercarea de a reda contextul istoric, în prezent se încearcă o abordare interdisciplinară, începând de la studiul metalurgiei¹¹ și până la o abordare filosofică¹². În cele mai multe lucrări de actualitate putem descoperi informații ce încearcă a rezolva problemele legate de cronologia absolută, proveniență, stiluri regionale, analize chimice, tehnologie și distribuție, încercându-se o corelare a acestora și găsirea unor explicații logice, raționale¹³. Design-ul este, poate, cel mai important element al unei bijuterii, dar valoarea intrinsecă a acesteia o poate face la fel de importantă.

Trecând la un mediu mai retras, precum ar fi cel al familiei, putem observa că o parte din bijuterii erau așezate în mormintele defuncților, iar o parte era transmisă, prin moștenire, urmașilor. Aceste piese constituie, împreună cu alte elemente, moștenirea de familie. De altfel, cunoștințele noastre despre bijuterii se bazează pe artefactele descoperite în morminte sau în depozitele templelor condiționându-ne la diferitele perioade istorice și la preferințele stilistice ale comanditarilor. Cu posibile excepții, piesele depuse în morminte nu erau cele mai impresionante sau valoroase din colecția familiei.

I.1 Metalurgia

Artizanii care realizau bijuterii trebuiau să cunoască și să înțeleagă cum diferitele materii prime puteau fi folosite pentru a realiza piese de o calitate fizică bună (rezistente), astfel că aceștia trebuiau să dețină aceleași

¹⁰ JACKSON 2006, p. 3-4.

¹¹ MARYON 1923; MARYON 1941; MARYON 1949; HIGGINS 1961; CHARNUT, DARDAILLON 2000.

¹² METCALFE 2013; FOWLER 2011.

¹³ JACKSON 2006; DESPINI 2006;

informații și abilități ca și fierarii. Nu se exclude însă ideea ca pentru realizarea bijuteriilor să se fi utilizat atelierul fierarului sau ca un astfel de meșteșugar să cunoască ambele specializări ale prelucrării metalului¹⁴.

Pentru dezvoltarea metalurgiei se impuneau trei condiții. În primul rând, disponibilitatea minereurilor, a combustibilului reducător și a specialiștilor. Dacă specialiștii puteau fi aduși de la distanțe mari, nu aceleași lucrul putem afirma despre primele două condiții și nu ne referim neapărat la distanță ci, mai degrabă, la forța de muncă, resursele, timpul și impedimentele impuse de zonele geografice. Dovezile arheologice (cuptoarele pentru topit, zgura, uneltele) ne demonstrează, până în prezent, că în preajma surselor de minereuri cunoscute în antichitate se găseau atelierele de prelucrare ale acestora¹⁵.

Rafinarea metalului este folosită atât pentru aur cât și pentru argint, procesul fiind intitulat cupelație¹⁶. Pentru separarea impurităților sau a unor metale componente în aur și argint, se adăuga minereu de plumb în creuzetul poros și îngust ce era umplut cu minereurile și cărbunele. Când temperatura ajungea la un nivel ridicat încât elementele se topeau, plumbul și alte metale de bază erau suflate cu un curent de aer pentru a se produce oxidarea acestora¹⁷. Curentul îndepărta aceste metale sau le împingea în suprafața poroasă a vasului. Restul compusului era aur sau, dacă era prezent și argintul, rămânea un aliaj din aur și argint.

¹⁴ LEE CARROLL 1970, p. 40.

¹⁵ ZAH 1971, p. 191.

¹⁶ WHITE 1984, p. 36; PHOTOS 1987, p. 324

¹⁷ HIGGINS 1961, p. 4.

Multe bijuterii (inele, cercei, lanțuri, coliere, brățări, diademe) erau realizate din fire metalice sau conțineau astfel de fire pentru a anexa noi elemente pieselor. Firele erau realizate de obicei din benzi de foițe bătute și rulate între două plăci de piatră, bronz sau lemn. Prin ciocănire repetată firul rămâne circular în secțiune, dar dacă îl privim la microscop se poate observa că acesta este format din bandă de metal, pentru că nu poate fi uniform fără a fi retopit. O altă metodă de realizare a firului era turnarea în matrițe sau în nisip. Dacă acesta era turnat în urme pe nisip, atunci firul rezultat necesita o finisare – șlefuire.

I.2 Tehnici decorative

Pentru o imagine artistică elaborată, poate la cererea clientului dar și în funcție de întrebuintare, meșterul apela la tehnicile decorative. Corespunzător modelului dorit, artizanul folosea una sau mai multe tehnici decorative precum: tehnica *repoussé*, granulația, filigranul, emailul, încrustarea pietrelor, gravarea și aurirea.

I.2.1 Tehnica *repoussé*

Tehnica *repoussé* este o tehnică ornamentală prin care se transpune unei foi de metal moale design-ul dorit cu ajutorul unui ciocan și a unor dălți cu vârf rotunjit. Ciocănirea modelului era realizat pe interior sau pe partea din spate a foiței, împingând metalul pe cea din față în relief. Dacă ciocănirea se făcea pe partea din față a piesei și foița prin batere intra în negativ, atunci termenul folosit nu este cel de *repoussé* ci de *chasing*. În limba română, ultimul procedeu de ornamentare este definit incorect *repoussé*. Dacă o piesă este decorată cu ajutorul ambelor tehnici, atunci piesa este ornamentată prin tehnica *altoreliefului*. Altorelieful este adesea folosit la realizarea imaginii unei zeițe

în centrul medalioanelor thessaliene, la care se adaugă gravura, filigranul și granulația¹⁸.

I.2.2 Tehnica gravurii

Liniile și punctele sunt cele mai simple motive ornamentale ce se pot realiza pe un suport metalic. Așadar aceste elemente nu puteau lipsi de pe bijuteriile realizate de artizanii antichității. Pentru a realiza o linie sau un set de linii, meșteșugarul avea nevoie de un ciocan, o nicovală, un trasator și un stilet de gravat¹⁹. În funcție de cum se realiza linia pe metal, procesul este definit diferit. Astfel pe lângă termenul de sine stătător de *a grava* putem întâlni și termenul de *a trasa*. Diferența între cele două metode de a ornamenta metalul prin desen liniar constă în unealta folosită. Trasorul folosit pentru a trasa linia are dimensiuni reduse, capătul care are contactul direct cu metalul este alungit și marginile rotunjite deoarece scopul acestuia este de a realiza o scobitură nu a penetra foaia metalică.

I.2.3 Tehnica filigranului

Tehnica filigranului constă în lipirea pe foița de metal, a unuia sau a mai multor fire metalice în diferite elemente geometrice. Cele mai întâlnite design-uri sunt acelea care conțin cercuri, spirale sau linii drepte. Acestora li se puteau adăuga mărgelile sau bobite din același material. Dacă modelul era unul complex și necesita numeroase fire, atunci firele erau probabil așezate mai întâi pe un șablon de lemn fixat cu ajutorul acelor. În cazul bijuteriilor, făurarii foloseau o lipitură dură pentru a lipi firele metalice. Acest tip de lipitură era

¹⁸ SEGALL 1945, p. 2-4; LUNGU, COVACEF, CHERA 2012, p. 12.

¹⁹ MARYON 1949, p. 115-116.

una rezistentă întrucât tipul de aliaj folosit avea punctul de topire cel mai mic de 550°C (rar întâlnit), iar cel mai ridicat punct de topire era între 800-900°C²⁰.

I.2.4 Tehnica granulației

De cele mai multe ori odată cu filigranul, meșterii utilizau și metoda granulației. Tehnica granulației se pare că derivă din cea a filigranului²¹ și necesită mai bune abilități tehnice. Această tehnică are același principiul de bază ca și cea descrisă anterior: ornamentarea bijuteriilor prin lipire, diferența constă în elementele lipite, granulația folosind bobite minuscule de aur. Procesul de producție a acestor bobite de o finețe extrem de mare nu este cunoscut. Au fost propuse mai multe procese de producție posibile, dar unul pare cât mai apropiat de procesul din Antichitate prin comparația formei și a dimensiunilor bobitelor.

Pentru realizarea bobitelor se așezau pe un strat de pudră de cărbune bucăți mici de aur cu dimensiuni apropiate, iar peste acestea se așeza un nou strat de pudră. După ce creuzetul era umplut cu straturi succesive, se dădea foc până când se ajungea la temperatura de topire a metalului. Deoarece bucățile se aur erau așezate pe pudră, la punctul de topire, metalul nu se aduna pe fundul vasului, ci rămânea separat sub forma unor bobite foarte mici în straturile de cărbune. După răcire, cărbunele se spăla, iar granulele de aur erau luate și trecute printr-o sită cu găuri de dimensiunile dorite. Nici o bobită nu avea aceeași dimensiune ca alta, dar printre cele realizate în Antichitate se găsesc

²⁰ MARYON 1949, p. 107.

²¹ HIGGINS 1961, p. 19.

granule de aur cu diametrul cuprinse între a 160-a sau a 180-a parte dintr-un inch²².

Cunoscând proprietățile chimice ale fiecărui component, într-un vas de cupru a cărui pereți erau acoperiți cu oxid de cupru (CuO), amestecă sare de cupru (de preferat carbonat de cupru CuCO₃) cu lipici din pește sau cu unul vegetal. Când pereții vasului se reîncălzeau oxidul era absorbit de lipici și apoi era folosit pentru a fixa firele metalice sau granulele de aur. După așezarea elementelor ornamentale în design-ul dorit, piesa era așezată pe cărbunii încinși, lipiciul se transforma în carbon și dispărea, iar cuprul rămânea pe locul lipiciului. Odată cu creșterea temperaturii la 890° C cuprul și aurul de la suprafață încep să se topească, dar restul de aur din bază rămâne solid pentru că nu conține cuprul, iar elementele ornamentale rămân fixate.

I.2.5 Tehnica emailării

Prin emailare înțelegem procesul de aderare a sticlei la o bază metalică, la temperaturi cuprinse între 750- 850°C. Metalele cel mai des emailate au fost aurul și electrum, dar și argintul se putea emaila. Electrum este un aliaj natural de aur nativ și argint, dar și alte metale precum cuprul, culoarea lui naturală fiind galben-deschis până la albă-argintie.

I.2.6 Policromia

O altă metodă de a utiliza policromia în decorarea bijuteriilor este încrustarea cu pietre prețioase sau semiprețioase, sticlă sau alte elemente. Piesa ce se dorea a fi încastrată trebuia mai întâi tăiată și apoi așezată în montura metalică. Diferența între încastrarea unei piese și emailul este dată de tehnică: decorația este fixată pe metal, pe când emailul este contopit cu baza.

²² MARYON 1941, p. 122.

Bijuteriile puteau fi decorate și cu ajutorul mărgelilor sau a pietrelor sculptate completând motivele umane sau animale, folosite ca elemente ornamentale a încuietorilor cerceilor și a colierelor.

I.2.6.1 Intaglio

Intaliile reprezintă pietrele incizate sau gravate în adâncimea materialului folosit, cu dimensiuni reduse pentru a putea fi montate pe inele. În realitate, rezultatul final reprezintă un negativ, motivele decorative putând fi observate atunci când modelul era imprimat. Aceste pietre erau utilizate ca parte componentă a unei podoabe, dar puteau avea rolul și de sigiliu. Cele mai vechi tipuri de astfel de piese au fost descoperite în Mesopotamia și Assyria, deși acestea nu pot fi considerate obiecte de podoabă, simbolistica decorului întărea mesajul transmis de o persoană sau de autoritatea regiunii respective²³.

I.2.6.2 Geme

Gema este o denumire generică pentru orice piatră prețioasă translucidă. Aceste pietre folosite în perioada elenistică se găsesc într-o varietate de stiluri și forme și prezentau motive decorative la modă în perioada în care erau produse. Dacă în perioada clasică motivele decorative preferate înfățișau eroi, zei, animale sau monștri, în perioada elenistică, portretele membrilor familiilor importante din societate devin printre cele mai întâlnite.

După toate procesele tehnologice prin care a trecut bijuteria, înainte de a părăsi atelierul artizanului aceasta trebuia finisată. În primul rând pentru a o consolida, volumul acesteia era umplut cu smoală, ceară, pământ sau rășină pentru a îi conferi durabilitate și greutate. Substanțele folosite ca umpluturi rezultă din studiile pe bijuterii, dar și din listele de inventar păstrate în arhivele

²³ BOUNEGRU, CIOBANU, OTA, ANGHEL 2011, p. 29.

templelor²⁴. După consolidare, piesa trebuia pilită, lustruită, iar dacă era necesar, perforată cu o daltă ce avea vârful rotunjit. Reziduurile nedorite lăsate de adeziv, aliaj sau email erau îndepărtate prin pilirea cu un material abraziv precum nisipul. La final, bijuteria era lustruită prin frecare cu pietre arse pentru a îi oferi luciul și a pune în valoare design-ul realizat.

I.2.6.3 Sticla

Sticla este o substanță solidă, amorfă, transparentă, translucidă sau opacă, dură, cu un luciu particular, lipsită de flexibilitate, casantă, rău conducătoare de căldură și de electricitate, formată dintr-un amestec de silicați și obținută prin topire.

În antichitate, sticla se fabrica dintr-un amestec de nisip (silicat), var (oxid de calciu) și sodă, în proporții diferite. Silicatul avea procentul cel mai ridicat, 57-72 %, soda ocupă locul secund în ceea ce privește procentul, cu 9-21 %, iar oxidul de calciu era adăugat în procent de 3-10 %²⁵.

CAPITOLUL II: Tipologia bijuteriilor din vestul Mării Negre

Dacă la începutul epocii elenistice, aspectul general al bijuteriilor era același, acesta se schimbă la începutul secolului al II-lea î.Chr. Astfel, apar noi forme ale obiectelor, iar sistemul decorativ al acestora se modifică radical. După toate aceste schimbări, în următoarele două secole vor apărea puține modificări. Deși la începutul perioadei elenistice bijuteriile urmăreau tradițiile perioadei clasice în ceea ce privește forma și sistemul decorativ, această situație s-a schimbat gradual până la sfârșitul secolului al IV-lea î.Chr. Cu toate acestea, sub aspectul tehnicilor utilizate se vede o continuare a metodelor

²⁴ HIGGINS 1961, p. 36.

²⁵ HIGGINS 1961 p. 41.

filigranului și granulației. Schimbările importante din perioada studiată pot fi grupate în trei categorii: motive decorative noi (nodul plat; coroana zeiței Isis-Hathor²⁶; semiluna), forme noi ale pieselor (cercei în formă de cerc ce prezintă un cap de animal sau uman) și tehnici de decorare noi a bijuteriilor (încrustarea unor pietre sau sticlă colorată, smălțuirea etc.)²⁷. Colierul cu capete de animal, pandante cu muguri și minimalizări ale capetelor de sulită reprezintă inovații în ceea ce privește forma bijuteriilor făcându-și apariția încă de la începutul perioadei elenistice. Nu trebuie să uităm că printre formele tipice ale bijuteriilor realizate în primele două secole, mărgelile unite reprezintă un element de noutate²⁸. Cele mai impresionante artefacte create în secolul al II-lea î.Chr. sunt medalioanele de tip *thessalian*, de dimensiuni mari ce conțin un bust în relief, dar și dezvoltarea unor noi tipuri de inele, precum cele cu șerpi care sunt așezați în forma nodului lui Heracles.

Majoritatea pieselor descoperite pe teritoriul Dobrogei nu sunt impresionante din punct de vedere estetic, fapt cauzat lipsei aurului pe piața grecească, fără ca acest fapt să fie influențat de aristocrația și persoanele înstărite ale căror gusturi rafinate nu le punem la îndoială²⁹. Pentru că cererea de aur a crescut, dar cantitatea acestuia nu a ținut pasul cu nevoile pentru a se putea făuri același tip de bijuterii, podoabele și-au menținut volumul, scăzând, însă, în greutate. Astfel, rămâne impresia de masivitate, dar în realitate piesa este mult mai ușoară. Pentru crearea acestor bijuterii, meșteșugarii foloseau

²⁶ Elementele definitorii ale acestei forme sunt: discul, pana și coarnele lungi de vacă.

²⁷ HIGGINS 1961, p. 155.

²⁸ HIGGINS 1961, p. 156.

²⁹ LUNGU, COVACEF, CHERA 2012, p. 13.

foițe de aur foarte subțiri, cel mai des utilizate la fabricarea inelelor și a cerceilor.

Bazându-se pe îndemânarea artistului, complexitatea decorului și prezența sau absența încrustării pietrelor colorate, bijuteriile de epocă elenistică se împart în trei categorii stilistice: perioada elenistică timpurie (ca. 330-ca. - 220 î.Chr.), perioada elenistică mijlocie (ca. 220-ca. - 130 î.Chr.) și perioada elenistică târzie (ca. 130 - ca. 30 î.Chr.)³⁰. Urmând această cronologie, piesele datate la sfârșitul perioadei clasice și începutul perioadei elenistice se remarcă prin lipsa utilizării pietrelor colorate, a căror lipsă nu este simțită la nivel estetic datorită folosirii emailului de culoarea albă, albastră, verde, cinabru roșu sau tehnica filigranului pentru efectele 3D.

II.1 Coronițe

Coronița este podoabă din categoria bijuteriilor purtate pe cap, de formă circulară, având ca elemente decorative rămurele, frunze (de dafin, mirt, iederă, măslin, stejar sau viță de vie), flori sau fructe de dimensiuni mici. În general, coronițele erau fabricate din foițe de aur, dar au fost descoperite și piese din argint sau bronz.

Coronițele descoperite în lumea elenistică pot fi împărțite în mai multe tipuri, dar pe teritoriul celor trei orașe antice situate pe malul stâng al Pontului Euxin se cunoaște doar un tip:

- I. cel care este reprezentat în special de piese fabricate cu intenția de a fi depuse în morminte sau donate templelor și care imită frunze, flori sau elemente din natură;

³⁰ JACKSON 2006, p. 3.

II.2 Cercei

Cerceii au devenit, în perioada elenistică, adevărate piese de artă, meșterii ajungând să adapteze tehnicile filigranului și granulației la noile motive decorative. Cum motivele decorative deveneau din ce în ce mai complexe, iar piesele nu întotdeauna își măreau cu mult suprafața de lucru, artistul lucra cu fire și granule de dimensiuni cât mai reduse, fapt ce complica ascunderea sau rezistența lipiturii. Astfel, meșteșugarului i se testau aptitudinile, iar atelierele producătoare cele mai căutate ale perioadei, se conformau noilor standarde.

Tipuri de cercei utilizați în perioada elenistică:

I. Cerceii cu disc și pandantiv în formă de animal își fac o ultimă apariție în secolul al II-lea î.Chr. Cu toate că acest tip a fost preferat în epoca clasică, în perioada elenistică apare sporadic fiind adus în atenție pentru un timp scurt.

II.1. Cercei în forma arcului de cerc cu sârmă conică, simplă și torsionată terminată la un capăt cu bulb. Acest tip de cercel este realizat din sârmă conică torsionată dintr-unul sau mai multe fire, care se termină la unul dintre capete cu un bulb, în timp ce capătul opus se subțiază treptat pentru a putea fi introdus în lobul urechii. Corpul cercelului arată ca o funie răsucită care se subțiază.

II.2. Cercei în forma arcului de cerc din sârmă torsionată cu aplicații florale.

II.3. Cercei în forma arcului de cerc cu sârmă conică terminată cu capete de animal sau mai rar, umane³¹. Apariția acestui nou tip de piesă se

³¹ PFROMMER 2001, p. 4-5.

produce în jurul anului 330 î.Chr. în Grecia, iar utilizarea lor ține, în anumite zone, până în secolul I î.Chr.³².

II.4. Cercei în forma arcului de cerc realizați din bandă simplă și terminați cu cap de animal. Acest tip de cercei se aseamănă cu tipul II.3, dar trunchiul bijuteriei este realizat din bandă și nu din sârmă; unul din capete îngustându-se, iar cel opus terminându-se în cap de leu.

III. Cercei în formă de calotă emisferică. Acest tip de cercei apar în perioadă elenistică și prezintă mai multe variante. Astfel, putem întâlni cercei cu bară simplă, în formă de S sau terminată printr-un anou sau cârlig pentru a asigura o prindere mai bună³³.

IV. Cercei cu pandant: con sau piramidă, între acestea putând fi lipite elemente precum figurine ale zeităților Victoria și Eros; mărgica în formă de con sau piramidă este înlocuită cu una din sticlă; pandant în forma unui vas; Eros turnat, pe corpul căruia se așează ulterior decorul; cap de femeie care atârână de disc; figurinele ale unor păsări atașate direct de cârlig sau de disc³⁴. Menționăm că la acest tip de cercei, o parte din măregele introduse în catalogul lucrării, puteau fi utilizate.

V. Cercei funerari sau cercei-pendantivi. Acest tip de cercei poate alcătui o subcategorie a celor încadrați în categoria IV), dar considerăm că pot constitui o serie aparte de artefacte din punct de vedere al funcționalității acestora.

³² HIGGINS 1961, p. 161.

³³ LUNGU, COVACEF, CHERA 2012, p. 34.

³⁴ HIGGINS 1961, p. 165.

II.3 Coliere/Lanțuri

I. Colierul tip bandă reappare la începutul perioadei elenistice și devine popular, timp de două secole. Banda putea fi purtată direct sau putea să i se adauge mici lanțuri de care erau prinse pandantive de diferite forme.

II. Lanț simplu sau realizat prin tehnica buclei în bucle, terminat cu capete de animal³⁵.

III. Colier din mărgelile globulare.

IV. Colier care conține pietre încastrate în *chaton*-uri ce au la marginile șiragului capete de animal.

V. Șirag de mărgelile care poate conține și pandantive tip capete de animal.

II.4 Medalioane

Medalioanele sunt în mare parte asemănătoare, puține elemente ale acestora fiind modificate în perioada elenistică.

Cel mai important și cunoscut tip este cel al medalionului de tip *thessalian*, o adevărată piesă de artă a lumii elenistice. Acesta este realizat dintr-o foaie din aur de formă circulară, în centrul căreia iese în relief bustul unei zeițe, lucrat prin tehnica *repoussé*, încadrat de o bandă decorativă. Pe marginea discului sunt prezente numeroase anouri de care sunt prinse lanțuri ce se divid astfel încât se creează o rețea de lăntișoare. Spatele discului este închis de o foiță de aur.

Din colecția "Vasile Canarache" a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța face parte un medalion de tip *thessalian* cu un sistem de lăntișoare, al cărui loc de descoperire nu se cunoaște cu exactitate

³⁵ WUNDERLICH 1948, p. 189.

presupunându-se că a fost descoperit într-un tumul din zona localității Vama Veche în apropiere de Bulgaria.

Cea mai apropiată analogie am găsit-o cu medalionul din colecția Morley, cumpărat la Paris de Charles Lucien Morley, de la un negustor care a declarat că ar fi parte din tezaurul de la Halmyrus³⁶. În centrul acestuia este reprezentat bustul Afroditei, ce are capul întors ușor în partea stângă. La fel ca medalionul din muzeul de la Constanța, bustul zeiței este încadrat de o bandă alcătuită de un decor realizat cu ajutorul tehnicilor filigran și granulație; în centrul succesiunii acestora aflându-se seturi de ramuri de laur sau măslin care sunt așezate în sensuri opuse, iar în locul unde se întâlnesc codițele sunt lipite rozete realizate din 3 seturi de petale ce au la mijloc o bobîță din aur³⁷. Pe umerii zeiței, la fel ca în cazul medalionului introdus în catalogul lucrării, se observă capetele panglicii care prinde părul la spate, cel mai probabil într-un coc.

Singurele diferențe sesizabile între cele două medalioane sunt numărul mai mare de fire răsucite ce încadrează ramurile de măslin sau laur și prezența unei coronițe realizată din același tip de ramuri pe capul zeiței reprezentate pe medalionul muzeului de la Constanța.

II.5 Pandantive

Pandantivele sunt elemente de podoabă care se poartă la gât, așezate pe un lăncișor, dar pot face parte și dintr-un sistem colectiv de elemente decorative (coliere, cercei, brățări).

I. Pandantive ce reprezintă animale.

³⁶ ROBINSON 1953, p. 7, pl. 4.

³⁷ ROBINSON 1953, p. 7, pl. 4.

- II. Pandantive cu piatră, de diferite dimensiuni.
- III. Pandantive în formă de semilună.
- IV. IV. Pandantive sferice (globulare).
- V. V. Pandantive cu formă neregulată

II.6 Brățări

I. Brățară circulară deschisă. Astfel de brățări sunt cunoscute încă din perioada arhaică, ce au capete mai late și plate sau sunt terminate în capete de animal. Piese din această categorie tipologică se regăsesc până în secolul al II-lea³⁸ d.Chr.

II.1. Brățară spiralată simplă sau cu motive geometrice.

II.2. Brățară spiralată cu capete de șarpe. Tipul este popular încă din perioada clasică și întâlnit până în secolul al II-lea î.Chr.³⁹

II.7 Inele

În perioada elenistică s-au păstrat mai multe categorii tipologice de realizare a inelelor din perioada clasică, dar odată cu apariția policromiei și a utilizării pietrelor, noi tipuri se dezvoltă.

I. Inel tip sigiliu.

II. Inel din bară convexă.

III.1. Inel cu disc simplu, de formă ovală. Piese de acest tip sunt des întâlnite și sunt fabricate din diferite materiale precum aur, bronz, fier, iar forma acestora poate fi regăsită pentru prima dată din epoca bronzului⁴⁰.

III.2. Inel cu disc decorat.

³⁸ HIGGINS 1969, p. 172.

³⁹ MARSHALL 1911, p. xlv; HIGGINS 1969, p. 172.

⁴⁰ BOARDMAN 1967, p. 5.

IV.1. Inel cu *chaton*, bandă groasă, bombată pe exterior și plată pe interior.

IV.2. Inel cu *chaton* în forma nodului lui Heracles și capete de șerpi.

V.1. Inel tip verigă.

V.2. Inel tip verigă cu casetă decorată.

II.8 Mărgele

Mărgelele sunt dintre cele mai des întâlnite obiecte de podoabă. Acestea puteau fi utilizate atât ca elemente componente ale bijuteriilor, cât și ca accesorii decorative cusute pe materialele folosite la fabricarea veșmintelor. Totuși, mărgelele puteau fi și bijuterii de sine stătătoare. Se găsesc într-o multitudine de culori, forme și dimensiuni, iar materia primă utilizată la producția acestora variază de la metale (prețioase sau neprețioase) la ceramică, sticlă sau piatră⁴¹. În funcție de valențele lor ritualice (spre exemplu mărgelele cu ochi), ele pot fi amulete sau talismane.⁴²

În urma studiului realizat pe mărgelele introduse în catalogul lucrării acestea au fost grupate în următoarele categorii tipologice:

I.1. Mărgele sferice simple sau decorate.

I.2. Mărgele sferice decorate cu motivul ochiului.

II. Mărgele ovoidale.

III. Mărgele cu manșon. Colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța cuprinde mai multe serii de mărgele cu manșon. Ele pot fi de diferite forme: sferice, ovoidale sau bitronconice, iar manșonul prezintă șanțuri elicoidale.

⁴¹ XIA 2014, p. 7

⁴² XIA 2014, p. 7.

- IV. Conice
- IV.1. Tronconice
- IV.2. Bitronconice.
- V. Butoiaș sau tip pepene.
- VI. Suveică.
- VII. Elicoidale.
- VIII. Tubulare.
- IX. Hexagonală.
- X. Buzdugan.
- XI. Inelare sau verigă.
- XII. Ceșcuță.
- XIII. Triunghiulare.
- XIV. Multiplu fațetate.

II.9 Frunze

Având în vedere piesele descoperite în diferite părți ale lumii grecești, putem diferenția mai multe tipuri de frunze: laur, iederă, mirt, stejar, măslin, acant. Aceste elemente puteau fi combinate cu bobîță, mărgelile sau fructe (ghinde, fructe de pădure, struguri) realizate din aur sau ceramică poleită cu foiță de aur.

CAPITOLUL III: Considerații asupra modului de fabricație și a provenienței bijuteriilor din vestul Mării Negre în epoca elenistică

Este ușor de observat faptul că existența bijuteriilor elenistice pe teritoriul Dobrogei se leagă în mod intrinsec de relațiile comerciale avute de cetățile grecești vest pontice cu lumea greacă. Un prim indiciu asupra statutului socio-economic al populației elenofone de la Marea Neagră este reprezentat chiar de piesele pe care le avem în vedere în lucrarea noastră.

În comparație cu descoperirile de bijuterii elenistice făcute, spre exemplu, în Egipt⁴³, se constată faptul că în teritoriul studiat, atât numărul cât și calitatea pieselor de podoabă sunt cu mult inferioare. Chiar dacă cercetarea cetăților grecești și a necropolelor aferente datează încă de la începutul secolului XIX, iar materialul rezultat este unul bogat, atât ca număr de piese cât și al tipurilor acestora, bijuteriile de epocă elenistică ocupă un loc în partea inferioară al listei.

Pentru a înțelege felul de a gândi al grecilor antici trebuie avute în vedere două concepte foarte importante pentru aceștia: *Mythos* și *Logos*. Atât mitul cât și știința constituie explicații ale realității ce au ajutat ființa umană să prospere, împiedicând-o să stagneze. Mitul reprezintă o explicație universală a realității în ceea ce îi privește pe zei, pe eroi și acțiunile lor arbitrare. *Logos*-ul dă o explicație rațională realității fondată pe fapte, date și motive⁴⁴.

La fel ca în toate aspectele vieții cotidiene în lumea greacă și în ceea ce privește arta creării de bijuterii se poate observa cu ușurință cum conceptele de *mythos* și *logos* se întrepătrund cu succes. Tehnica este cea care reprezintă întruchiparea *logos*-ului în timp ce la nivel estetic întâlnim miturile ancestrale moștenite de greci de la populațiile indo-europene.

În încercarea de a analiza mecanismele ce provoacă discrepanțe în ceea ce privește descoperirile în orașele antice dobrogene, trebuie, mai întâi, să afirmăm faptul că artefactele pe care le avem astăzi la dispoziție nu sunt neapărat reprezentative pentru situația reală a frecvenței cu care erau cumpărate sau purtate bijuteriile în perioada elenistică; acest fapt fiind

⁴³ PFROMMER 2001.

⁴⁴ FOWLER 2011, p. 46.

determinat de așa numitul "hazard al descoperirilor". În baza acestui principiu, corelat cu numărul mic de săpături arheologice în zona studiată este lesne de înțeles, la un anumit nivel, de ce avem de a face cu un număr limitat al descoperirilor de obiecte de podoabă în teritoriul studiat.

Din cauza crizei sociale prin care orașele grecești treceau la sfârșitul perioadei arhaice, acestea au fost nevoite să caute noi teritorii din care puteau asigura necesarul traiului. Atât deținerea puterii de către un număr redus de oameni, cât și creșterea semnificativă a populației au fost cauzele principale pentru realizarea de expediții în căutarea de noi teritorii, în vederea asigurării unor noi căi prin care aprovizionarea cu resurse să nu fie dificilă⁴⁵.

Fondarea unor noi așezări în teritoriile vest pontice de către o populație a unei civilizații noi, oferea șansa nu doar a schimburilor comerciale, ci și a unora la nivel cultural, religios, tehnologic etc. În timp se observă o răspândire a elementelor elene, implicit a celor elenistice, în rândul populației barbare, atât în teritoriul cuprins între Dunăre și mare, dar și în zone mai îndepărtate de malul mării. Asimilarea influențelor grecești este atestată prin artefactele descoperite în teritorii precum Moreni-Prisăcani, județul Iași sau cetatea dacică de la Căpâlna, județul Alba⁴⁶.

CAPITOLUL IV: Considerații statistice și comparative

În urma identificării și a studierii pieselor ce fac obiectul de lucru al acestei lucrări, în capitolul de față vom încerca să facem o analiză comparativă a artefactelor. În același timp, vom prezenta grafic rezultatele statistice care rezultă din cercetarea obiectelor de podoabă la care am avut acces. Totalitatea

⁴⁵ ȚURCANU 2014, p. 17.

⁴⁶ OANȚĂ-MARGHIȚU 2013, p. 74.

pieselor regăsite în catalogul lucrării este 619, cu mențiunea că acest număr conține anumite elemente pe care le-am considerat ca formând seturi.

Catalogarea artefactelor în funcție de locul descoperirii ne relevă faptul că la Callatis au fost descoperite cele mai multe bijuterii, iar cele mai puține sunt înregistrate la Histria⁴⁷.

Divizând piesele pe grupe în funcție de materia primă din care sunt produse observăm că la Callatis, cele mai multe artefacte sunt produse din ceramică, urmate de cele din aur și apoi de cele din sticlă. În schimb, la Tomis predomină piesele din piatră, urmate de cele din sticlă, iar cele mai impresionante, din aur, ocupă numai locul 3.

Cu ajutorul datelor statistice observăm că piesele din argint și bronz sunt mai rar întâlnite, însă, în privința acestui fapt trebuie să ținem cont de procedeu chimic de obținere a materiei prime și procesul de degradare. Astfel, bronzul se corodează mult mai rapid decât aurul, iar în ceea ce privește argintul, procesul de degradare depinde foarte mult de procentul fiecărui element compozițional al metalului. Piesele din metal prețios cu pietre semiprețioase sau prețioase sunt într-un procent mic, justificarea acestui fapt fiind utilizarea târzie a acestui tip de ornamente decorative în perioada greacă. În raport cu perioada greacă, în cea romană acestea sunt mai des utilizate atât în multitudinea de forme, cât și în diversitate⁴⁸.

⁴⁷ Menționăm că rezultatele sunt realizate doar pe analiza pieselor din inventarul Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța și a Muzeului de Istorie și Arheologie Callatis.

⁴⁸ HIGGINS 1961, p. 38.

CAPITOLUL V: Catalogul bijuteriilor de perioadă elenistică

Categorie

- a. Locul și data descoperirii
- b. Colecție
- c. Număr de inventar
- d. Materia primă și dimensiuni
- e. Descriere
- f. Tip
- g. Stare de conservare
- h. Datare
- i. Referințe bibliografice
- j. Analogii
- k. Ilustrație

Pentru realizarea catalogului am selectat un număr de 619⁴⁹ piese ce se află în colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța și a Muzeului de Istorie și Arheologie Callatis. În alcătuirea catalogului am selectat piesele încadrabile în categoria bijuteriilor databile în epoca elenistică indiferent de materia primă din care acestea au fost fabricate. Ordonarea pieselor este dată de categoria funcțională, locul descoperirii, colecția în care se află și numărul de inventar. Studiarea dimensiunilor și elementelor stilistice

⁴⁹ Menționăm că șiragurile de piese *non vidi* a căror informații cu privire la numărul de mărgelile nu le deținem, colierul cu 40 de mărgelile și două casete de aur cu sticlă, perechile de cercei, coronița funerară și cele 11 frunzulițe dintr-o alta, nu le-am numărat piesă cu piesă, ci am considerat că acestea formau câte un set.

ajută la încadrarea bijuteriei într-un tip al categoriei din care face parte. În măsura în care este posibil, piesele vor fi și însoțite de referințe bibliografice și analogii cu exemplare din același tip întâlnite în istoriografia străină. Menționăm că în măsura în care accesul a fost permis, artefactele sunt însoțite de ilustrații.

Concluzii

Atracția față de frumos și implicit de obiectele de podoabă reprezintă o trăsătură definitorie a umanității. După cum putem concluziona, plăcerea pentru utilizarea materiei prime care avea un aspect lucios, o consistență aparte sau o culoare deosebită era valorificată și în piese de bijuterii.

De-a lungul timpului, în dezvoltarea metalurgiei și implicit a orfevrăriei se observă cum unele tehnici înlocuiesc pe cele vechi sau sunt folosite în interdependență, precum emailarea și filigranul. Atât tehnica filigranului cât și cea a granulației sunt atestate prima dată în lumea egeeană prin bijuteriile descoperite în mormintele minoice de la Messara⁵⁰. Totuși, de-a lungul timpului prima tehnică a reușit, treptat, să o înlocuiască în mare măsură pe cea de a doua, situație întâlnită și în perioada elenistică. Dintre ultimele tehnici utilizate pentru decorarea bijuteriilor se remarcă policromia ce constă în încrustarea sau atașarea de pietre sau sticlă colorată.

Existența bijuteriilor elenistice în Dobrogea se leagă în mod direct de prezența coloniilor grecești, cât și a comerțului acestora cu metropole. Prezența unui număr variabil de tipuri de piese ne dezvăluie statutul socio-economic al populației. Totuși, comparând piesele introduse în catalogul

⁵⁰ HIGGINS 1961, p. 21.

lucrării cu piese întâlnite în muzeele străine, observăm că numărul și calitatea pieselor descoperite în Dobrogea sunt de cele mai multe ori inferioare. Din lipsa unor dovezi concrete care să ateste prezența unor ateliere de bijuterii pe teritoriul vest pontic, tindem să credem că piesele produse din metale prețioase sau unele piese din sticlă sunt importuri. Medalionul de tip *thessalian*, mărgelile din sticlă cu linii șerpuite, cerceul terminat cu un cap de țap ce prezintă la gât o piatră roșie, dar și alți cerceii terminați în capete de animal sunt mai degrabă importuri.

Existența atelierelor mobile, dar și caracterul nomad a unor artizani poate întări ideea prezenței unor ateliere în teritoriul dobrogean. Totuși, pentru fabricarea acestor piese era necesară îndeplinirea mai multor condiții, precum prezența unui creuzet pentru topirea metalului, unelte pentru manipularea metalului topit, masă de lucru, nicovală, matrițe și o serie de ustensile. Lipsa acestor dovezi ne face să credem că bijuteriile din metale erau importate din alte centre elenistice.

În ceea ce privește bijuteriile din os, piatră sau ceramică, acestea puteau fi fabricate nu numai de meșterii specializați în aceste arii, ele putând fi realizate și în locuința personală sau într-un cadru mai puțin amenajat în acest mod.

Motivul numărului scăzut de bijuterii descoperite în interiorul așezărilor este reprezentat posibilitatea reutilizării metalului sau a dăruirii ca moștenire. Singura posibilitate de a descoperi aceste piese în context fiind necropolele. Duritatea, cât și maleabilitatea metalului reprezintă alți factori care influențează numărului descoperirilor de acest tip. Tot aici intervine

factorul coroziunii bronzului și a fierului, proces intensificat de umiditatea sau aciditatea solului în care este găsită piesa.

În urma pieselor de importat realizate în mare măsură din aur, concluzionăm că orașele grecești și implicit cetățenii acestora au avut o putere economică destul de bună astfel încât să își permită cumpărarea unor piese de calitate materială și artistică superioară. Prezența acestor importuri nu atestă doar căile comerciale dintre orașele elenistice, cât și cunoștința locuitorilor de tendințele în moda bijuteriilor.

Bibliografie selectivă

Izvoare antice:

PLINIUS CEL BĂTRÂN - *Naturalis historia*, tradus în engleză de John Bostock, Londra, 1855.

STRABON – *Geografia*, tradus în engleză de H.C. Hamilton, W. Falconer, 1903.

POMPONIUS MELA - *De situ orbis*, tradus în engleză de F.E. Romer, Michigan, 1998.

Lucrări de specialitate:

ALEXANDRESCU 2012.- P. Alexandrescu, *Peisajul histrian în antichitate*, în *Pontica III*, p. 77-86.

ARBUNESCU 2000 - AL. ARBUNESCU, *Cerceii elenistici din aur din colecția Orghidan în Cercetări arheologice XI partea a II-a*, București, 2000.

ASDERAKI 2008 – E. Asderaki, *Complex Beauty: the Manufacture of Hellenistic Wreaths* în *BAR international series*, vol. 1746, Oxford, 2008.

BÂRLĂDEANU-ZAVATIN 1980 – E. Bârlădeanu-Zavatin, *Noi descoperiri in necropolele calliene. Partea I* în *Pontica*, 13, 1980, 216-240.

BUCOVALĂ 1975 - M. Bucovală, *Un alt mormânt din epoca elenistică târzie la Tomis* în *Pontica*, VIII, 1975, p. 375-388.

BURDA 1979 – Ș. Burda, *Tezaure de aur din România*, București, 1979.

CAUSEY, SHEPHERD 2004 - F. Causey, J. Shepherd, *Amber* în *BAR international series*, vol. 1267, Oxford, 2004.

CONDURACHI 1966 - E. Condurachi, *Histria II*, București, 1966.

COOPER, AL-SAAD 2015 – H. K. Cooper, Z. Al-Saad, *Metal jewelry from burials and socioeconomic status in rural Jordan in Late Antiquity* în *MAA*, Vol. 15, No 2 (2015) p. 81-99.

COVACEF 1994 - Z.Covacef, in *Goldhelm. Schwert und Silberschatze*, Frankfurt am Main, 1994, p.182-113.

COVACEF, CHERA-MĂRGINEANU 1977 - Z. Covacef, C. Chera-Mărgineanu, *Geme din Muzeul de Istorie Nationala și Arheologie Constanța în Pontica*, X, 1977.

DÁGI 2006 – M. DÁGI, *Training the eye. Technical details as clues in the attribution of Ancient Jewellery*, Budapesta, 2006.

FOWLER 2011 – R. L. Fowler, *Mythos and Logos* în *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 131 (2011), p. 45-66.

HALEY 2013 – C. Haley, *Hellenistic Jewelry & the Commoditization of Elite Greek Women* în *Berkeley Undergraduate Journal of Classics*, 2(2), 2013.

HIGGINS 1961 – R.A. Higgins, *Greek and Roman Jewellery*, Londra, 1961.

HIGGINS 1969 - R. A. Higgins, *Early Greek Jewellery* in *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 64, p. 143-153.

JACKSON 2006 – M. Jackson, *Hellenistic gold Eros jewellery: technique, style and chronology* în *BAR international series*, vol. 1510, Oxford, 2006.

LĂU COZMEI 2015 – M. L. Lău Cozmei, "Tomis" *In The Context Of Commercial Relations From The Easternmediteranian (I-Iv Century A.C.)* în *Journal of Romanian Literary Studies*, nr. 6, 2015.

LUNGU, COVACEF, CHERA 2012 - V. Lungu, Z. Covacef și C. Chera, *Bijuterii antice din aur, din colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, Constanța, 2012.

LEE CARROLL 1974 – D. Lee Carrol, *A Classification for Granulation in Ancient Metalwork* în *AJA*, vol. 78, nr. 1, 1974, p 35.

MARSHALL 1907 - F. H. Marshall, *Catalogue of the Finger Rings. Greek, Roman and Etruscan, in the Departments of Antiquities, British Museum*, Londra, 1907;

MARSHALL 1911 - F. H. Marshall, *Catalogue of the Jewellery, Greek, Etruscan, and Roman, in the Departments of Antiquities, British Museum*, Londra, 1911.

MARYON 1949 – H. Maryon, *Metal Working in the Ancient World* în *AJA*, vol. 53, nr. 2, 1949.

METCALFE 2013 – B. Metcalfe, *Pedagogy of Mythos*, Toronto, 2013.

PÂSLARU, COLESNIUC 2004-2005 - I. Pâslaru, S. Colesniuc, *Noi morminte elenistice și romane cercetate la Mangalia în Pontica*, XXXVII-XXXVIII, 2004-2005, p. 407-412.

PFROMMER 2001 - M. Pfrommer, *Greek Gold From Hellenistic Egypt*, Los Angeles, 2001.

POLLITT 1986 - J.J. Pollitt, *Art in the Hellenistic Age*, Cambridge, 1986.

PREDA, GEORGESCU 1975 - C. Preda, N. Georgescu, *Săpături de salvare de la Mangalia din 1972 – necropola callatiană din zona stadionului în Pontica*, VIII, 1975, p. 55-75.

RIDDERSTAD 2009 – M. Ridderstad, *Evidence of minoan astronomy and calendrical practices*, Helsinki, 2009.

ROBINSON 1953 – D. M. Robinson, *Unpublished Greek Gold Jewelry and Gems* în *AJA*, Vol. 57, No. 1 (Jan., 1953), p. 5-19.

ROGIĆ 2012 – D. ROGIĆ, *Wreath - its use and meaning in ancient visual culture* în Religion And Tolerance, Journal of the Center for Empirical Researches on Religion, Nr. 18, Novi Sad, 2012.

SEGALL 1945 – B. SEGALL, *Record of the Museum of Historic Art*, Princeton University, Vol. 4, No. 2, 1945, p. 2-11.

TREISTER 1996 – M. Treister, *The role of metals in ancient Greek history*, Leiden, 1996.

ȚURCANU 2014 – I. Țurcanu, *Antichitatea greco-romană la Nistrul de Jos și în teritoriile învecinate*, 2014.

WAGNER, BOARDMAN 2009 – C. Wagner, J. Boardman, *Gem mounts and the classical tradition* în BAR, 2009.

ZAVATIN-COMAN 1972 - El. Zavatin-Coman, *Un mormânt elenistic cu Kalpidă de la Mangalia în Pontica*, V, 1972, p. 103-111.